

АНАЛІЗ В. МАСАЛЬСЬКИМ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ В 40–50-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

V. MASALSKYI'S ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF THE METHODS OF TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE AT SCHOOL IN THE 40–50-THS OF THE 20-TH CENTURY

Мета статті – розглянути зроблений В. Масальським аналіз розвитку методики навчання української мови в школі в 40–50-х рр. ХХ ст. Автор статті показує ґрунтовність досліджень В. Масальського. Відомий учений зазначає, що у вказаний період продовжувалося опрацювання теоретичних основ педагогіки, принципів дидактики, створювалися досконаліші варіанти шкільних підручників. Методика навчання української мови висвітлювала питання виховання дітей на уроках мови, вивчення мови в дитячому садку, у початковій і середній школі, роботу з підручником, повторення матеріалу, проблеми праці над твором, переказом та ін. В. Масальський констатує, що робота над низкою важливих сторін мови, зразками життєво потрібних мовних стилів лише проклала собі шлях; відбувався пошук кращих методів навчання граматики, правопису та розвитку мовлення. Лінгводидактична спадщина вченого цінна.

Ключові слова: методика навчання української мови в школі, навчання граматики, правопис, розвиток мовлення, читання, програми, підручник.

Цель статьи – рассмотреть сделанный В. Масальским анализ развития методики обучения украинскому языку в школе в 40–50-е гг. ХХ в. Автор статьи показывает основательность исследования В. Масальского. Известный учёный отмечает, что в указанный период разрабатывались теоретические основы педагогике, принципы дидактики, создавались более совершенные варианты школьных учебников. Методика обучения украинскому языку освещала вопросы воспитания детей на уроках языка, изучения языка в детском саду, в началь-

ной и средней школе, работу с учебником, повторение материала, проблемы работы над сочинением, изложением и др. В. Масальский констатирует, что работа над рядом важных сторон языка, образцами жизненно необходимых языковых стилей лишь прокладывала себе дорогу; происходил поиск лучших методов обучения грамматике, правописанию и развитию речи. Лингводидактическое наследие учёного ценно.

Ключевые слова: методика обучения украинскому языку в школе, обучение грамматике, правописание, развитие речи, чтение, программы по украинскому языку, учебник.

The aim of the article is to review the V. Masalskyi's analysis of the development of the methodology of teaching the Ukrainian language at school in the 40–50-ths of the 20-th century. The author of the article shows the profoundness of the V. Masalskyi's researches. A well-known scientist notes that during this period the study of the theoretical foundations of pedagogy and the principles of didactics was continued, and better versions of school textbooks were created. The methodology of teaching the Ukrainian language covered the issues of educating children on the language lessons, language learning in a kindergarten, primary and secondary school, material repetition, difficulties of writing essays retelling, etc. V. Masalskyi states that the work on the numerous important aspects of the language, samples of the vital linguistic styles was only being started; a search for better grammar, spelling and speech teaching methods was conducted. The linguodidactic heritage of a scientist is valuable.

Key words: methodology of teaching Ukrainian language at school, grammar training, spelling, speech development, reading, programmes in Ukrainian language, textbook.

УДК 371.32:811.161.2+37(09)

Кушнірова Л.В.,
викладач кафедри педагогіки
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Дослідження історії методики навчання української мови в школі не втрачає актуальності. Видатний український лінгводидакт, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Академії педагогічних наук України О. Біляєв писав: «У становленні і розвитку наукової методики української мови визначну роль відіграли провідні вітчизняні мовознавці та методисти» [1, с. 20].

Наші вчені створили міцну базу для подальшого розвитку методичної думки, пошуку нових підходів до навчання й виховання дітей. Програми з української мови нині відображають засадничі ідеї Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [2], ідеї концепції «Нова українська школа» (2016 р.). Питання створення оптимальних програм, підручників і посібників для школи були важливими і в 40–50-х рр. ХХ ст. Розвиток методики навчання української мови в школі

того періоду проаналізував відомий учений-методист і мовознавець В. Масальський. Вивчення його лінгводидактичної спадщини залишається актуальним.

Надбання минулого, багатий доробок українських науковців потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання історії методики навчання української мови розглядають І. Бакаленко, З. Бакум, Н. Бондаренко, Л. Варзацька, Н. Голуб, О. Горюшкіна, Н. Дика, С. Караман, Л. Кожуховська, О. Кулик, І. Кучеренко, О. Кучерук, Л. Мамчур, Л. Мацько, В. Новосолова, Н. Остапенко, Е. Палихата, М. Пентилук, О. Потапенко, Т. Симоненко, І. Хом'як, Г. Шелехова, А. Ярмолук та ін.

Цінний науковий доробок залишили відомі українські вчені Л. Булаховський, О. Білецький, А. Машкін, С. Чавдаров, В. Масальський, А. Меду-

шевський, В. Сухомлинський, І. Синиця, Л. Скурятівський, О. Біляєв.

Значний внесок у вітчизняну науку зробив доктор педагогічних наук, професор В. Масальський, чия творча спадщина продовжує цікавити сучасних учених [3, с. 14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У колі наукових інтересів В. Масальського були питання філології й методики викладання мов, зокрема питання історії методики навчання української мови. Потребує дослідження його аналіз розвитку методики навчання української мови в школі в 40–50-х рр. ХХ ст.

Мета статті – розглянути зроблений В. Масальським аналіз розвитку методики навчання української мови в школі в 40–50-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Розвиток методики навчання української мови в школі в 40–50-х рр. ХХ ст. В. Масальський досліджує в низці праць, зокрема в монографії «Нариси з історії розвитку методики викладання української та російської мов у загальноосвітніх початкових і середніх школах Української РСР» (1962 р.). Історія вітчизняної методики навчання мови свідчить про те, що на діяльність освітян в УРСР впливали партійні й урядові постанови. Постанови 1945 р. вимагали відповідно до зрослих вимог переглянути навчальні програми з рідної мови, скласти нові підручники, поліпшити навчально-виховний процес у школі; загострювалася увага на питаннях про наукову систему знань, послідовність їх викладу та поступове, планове озброєння ними учнів, з урахуванням вікових особливостей дітей, за твердо визначеною програмою для кожного класу, про покращення текстового матеріалу в підручниках із виховною й навчальною метою.

Учений зазначає, що у відбудовних повоєнних 1952–1954 рр. ХХ ст. інтенсивна робота української школи була спрямована на погоджене розв'язання важливих навчально-методичних і виховних завдань. Продовжувалося опрацювання теоретичних основ педагогіки, принципів дидактики, про що свідчать, зокрема, роботи М. Даденкова і С. Чавдарова. Здійснюючи принципи дидактики, методика викладання української мови в теоретичному і практичному планах висвітлювала на основі досягнень педагогіки, психології, лінгвістики, вивчення досвіду роботи шкіл конкретні питання виховання дітей на уроках мови (С. Канюка, Т. Горбунцова), вивчення мови в дитячому садку (Є. Сухенко), у початковій школі (С. Канюка, В. Масальський, В. Сухомлинський та ін.), зокрема, принципи побудови букваря (М. Даденков), особливості засвоєння семилітками техніки читання і письма (Н. Балацька), навчання грамоти й орфографії (Т. Горбунцова, О. Слуцька, С. Канюка), основи методики викладання мови в початкових класах (Г. Понаровська),

низку дидактично-методичних питань: як працювати з підручником (С. Чавдаров), система повторення навчального матеріалу (С. Чавдаров), як учням готувати домашні завдання (С. Чавдаров), оцінка й облік знань (Т. Горбунцова). Накреслюючи принципи побудови підручників з української мови (М. Миронов, В. Масальський, Г. Понаровська), методисти продумували і способи використання навчальної книжки дітьми, разом з учителями інтенсивно працювали над створенням досконаліших варіантів шкільних підручників з української мови (С. Чавдаров, Т. Горбунцова, П. Плющ, М. Пригара), нерідко звертаючись із цією метою до вивчення класичної спадщини К. Ушинського (В. Масальський, П. Волинський).

В. Масальський перелічує вимоги, які тоді висувалися (М. Даденков) до букваря: побудова – за аналітично-синтетичним методом одночасного навчання читання та письма; охоплення матеріалом усіх трьох періодів (добукварного, букварного, післябукварного), водночас матеріал повинен поступово розширювати коло уявлень учня, викликати почуття, переживання, виховувати любов до Батьківщини, до народу, до праці, до рідної природи; одночасно навчати й виховувати; допускалося покласти в основу якоесь одне «оповідання з розгортанням на кожній сторінці в захоплюючому образі його розділів – спочатку з підписами під малюнком окремих букв, далі слів, нарешті цілих речень; доступність змісту і форми і з поданням не більше 1–2 нових букв на сторінці, у методично доцільній послідовності (йотовані – після ознайомлення з й і под.), достатність вправ для письма тощо. У читанках рекомендувалося (М. Миронов) давати матеріал художнього, ділового, науково-популярного характеру, який закладав би основи матеріалістичного світогляду в дітей, викривав би різні прояви ідеалістичного, релігійного мислення, виховував би в учнів почуття <...> патріотизму, любов до праці, засуджував би негативну поведінку; додержуватися правил методичної розробки відповідно до закономірностей розвитку дітей» [4, с. 52–53].

В. Масальський констатує, що до підручників з української мови висувалися аналогічні виховні й освітні вимоги щодо загального розвитку учнів, а також спеціальні, щодо засвоєння учнями елементарних знань із граматики, правопису за програмою, рекомендувалося подавати в книжках достатній матеріал для навчання письма, викладати правила зрозуміло, виразно, чітко, з доцільною диференціацією матеріалу, без його накопичення й ускладнення, використовувати ілюстративний матеріал, малюнки, різноманітну й потрібну учням лексику, без недоцільного змішування окремих речень різного змісту, мовного стилю, використовувати достатню кількість вправ для освоєння елементів правопису, розвитку мовлення дітей,

зважати на умови паралельного вивчення української та російської мов у початковій школі. Розвивалася методика пояснювального читання.

Серед праць того часу, проаналізованих В. Масальським, варто назвати збірник статей «На допомогу вчителю початкової школи» (1945 р.), книгу «Навчання граматики і засвоєння орфографії в початковій школі, Рік роботи викладачів мови шкіл УРСР...» (1952 р.), методичний лист Управління шкіл МО УРСР «Про викладання української мови в початковій школі» (1951 р.), роботи С. Чавдарова «Деякі уваги про роботу з підручником української мови в початковій школі» (1948 р.), «Система повторення учбового матеріалу» (1940 р.), «Повторюйте систематично, вдумливо» (1950 р.), «Як готувати домашні завдання» (1948 р.), В. Масальського «Культура мови в початковій школі» (1949 р.), В. Сухомлинського «Навчання мови в I–IV класах» (1952 р.), С. Канюки «Конспект методики навчання української мови в початковій школі, для заочників педучилищ» (1948 р.), «Завдання початкової школи в боротьбі за піднесення грамотності учнів» (1949 р.) та ін.

В. Масальський зазначає, що в 40–50-х рр. ХХ ст. вийшли у світ збірники диктантів для початкової школи (С. Канюка), методичні вказівки до підручника «Українська мова» для IV класу з російською мовою навчання» (С. Канюка), надруковані статті і книги з окремих питань методики – про вивчення граматики, правопису української мови в початкових класах і граматичний розбір (С. Канюка), про методику читання – збірник із досвіду навчання грамоти (упорядник Т. Горбунцова), підвищення ідейно-теоретичного рівня уроків читання (методичні вказівки про використання читанок), планування роботи із читання в I, II, III класах (Т. Горбунцова), методичні поради до роботи із читанкою (Т. Горбунцова), уроки пояснювального читання, про виховання на них уваги дітей, збірники текстів для читання, праці про допомогу батьків у читанні дітям (Б. Саженик, Г. Ножович, Т. Горбунцова, А. Островський), про словникову роботу на уроках читання (Т. Горбунцова), про культуру мови дітей (В. Масальський, С. Чавдаров, С. Канюка, Т. Горбунцова, М. Дорошенко, Б. Саженик, Н. Гов'ядовська, Л. Тікунова).

В. Масальський пише, що питання мовознавства й викладання мов широко обговорювалися на Науковій сесії Академії наук УРСР 30 листопада – 2 грудня 1950 р.; матеріали сесії опубліковані окремими брошурами та в збірках. В обмірковуванні питань теорії і практики навчання української мови активну участь брали вчителі середніх шкіл на науковій сесії Науково-дослідного інституту педагогіки Української РСР 3–5 липня 1951 р. у Донецьку (там були присутні представники майже всіх областей республіки, 700 осіб), а також на науковій сесії НДПІ й «Педагогічних читаннях», що від-

булися 3–6 липня 1952 р. у Києві. На цих сесіях і педагогічних читаннях у центрі уваги були проблеми виховання учнів на уроках мови, питання вивчення граматики, засвоєння правопису в школі, проблеми розвитку мови учнів. Викладачі, які виступали з доповідями, вказували на необхідність подальшого опрацювання методики викладання мови в IV класі, розвантаження програм з української мови для V–VII класів середньої школи, видання досконаліших підручників з української мови для середніх класів та проведення в середній школі різних типів уроків мови.

На погляд ученого, сприяли розвиткові теоретичної думки в галузі методики, значною мірою допомагали вітчизняним педагогам опубліковані в післявоєнний період матеріали з досвіду викладання української мови, праці лінгвістів і методистів не тільки України, а й інших республік, а також методичні збірники й журнали. Так, 1949 р. у видавництві «Радянська школа» вийшов методичний збірник «Українська мова і література в школі» (випуск I), у 1950 р. – II випуск цього збірника, з 1951 р. видається журнал «Українська мова і література в школі».

На розвитку методики навчання української мови позитивно позначилися опрацювання основ педагогіки і психології, видання педагогічних творів українською мовою, дальший розвиток мовознавства, зокрема, вихід у світ нових посібників для студентів-філологів і викладачів шкіл із сучасної української мови. Книга С. Чавдарова «Методика викладання української мови (граматики і правопису) в середній школі» вийшла третім виданням у 1946 р. «Видані за редакцією Л. Булаховського посібники для філологічних факультетів вузів значно поглиблюють підготовку викладачів української мови в середніх школах, сприяють її піднесенню. Перевидаються, удосконалюються підручники А. Загородського з української мови «ГраMATика української мови», ч. I, «ГраMATика української мови», Підручник для середньої школи, ч. II, Синтаксис. Питання праці з підручником і його поліпшення привертають увагу широких кіл лінгвістів, методистів, учителів» [4, с. 57].

Міністерство освіти УРСР і Управління шкіл у 1951 р. підготувало «Методичний лист про викладання української мови в V–VII класах семирічної і середньої школи», були перероблені методичні посібники.

У результаті аналізу наукових праць і документів В. Масальський доходить висновку, що в 1945–1952 рр. ХХ ст. висвітлювалися такі загальні методичні питання: ідейність у викладанні мови, світогляд і культура мови випускників, завдання покращення викладання української мови й педагогічний досвід, підготовка учнів до іспитів, вивчення мов у старших класах. Статті з методики навчання граматики в середній школі містили

дослідження основних проблем засвоєння учнями структурних одиниць мови (В. Масальський), аналіз поглядів педагогів-класиків на навчання граматики (В. Масальський), а також висвітлення досвіду опрацювання з учнями конкретних розділів або тем програми, наприклад, фонетики (А. Медушевський), складу слова (М. Тищенко), відомостей про прийменник (В. Масальський), дієслова (І. Юшкевич); синтаксису (Г. Оленчин), його окремих частин, простого речення (М. Тищенко), складного речення (А. Медушевський).

В. Масальський визначає характерні особливості праць із методики навчання граматики: 1) виявлення способів здійснення зв'язку між вивченням української та російської мов у школі; 2) наявність подекуди перспективних спроб показати наукові основи викладання граматики, водночас пов'язаність опанування граматики з освоєнням інших сторін мови; 3) докладні описи, часто підсилені доведеннями, роботи в школі над певними граматичними темами, з їх деталізацією, чого післявоєнна школа потребувала через брак посібників, але водночас ще недостатнє виявлення тієї частини роботи з мови, що мала супроводити засвоєння граматики, нерідко відсутній аналіз рекомендацій, уроку і майже завжди відсутні можливі і потрібні варіанти уроків на ту саму тему.

Більшість праць із методики розвитку мовлення учнів стосувалася роботи над твором, переказом під час вивчення літератури, була пов'язана з аналізом художньої мови.

Висновки. В. Масальський зробив ґрунтовний аналіз наукових праць, підручників і посібників, освітніх документів, навчальних програм з української мови, вивчив досвід кращих учителів того часу. Праця вченого збагатила вітчизняну науку. В. Масальський констатує, що в 40–50-х рр. ХХ ст. робота над низкою важливих сторін мови, зразками життєво потрібних мовних стилів лише проклала собі шлях; відбувся пошук кращих методів навчання граматики, правопису та розвитку мовлення. Науковець показав висхідний шлях розвитку методики навчання української мови в школі. Дослідження вченого допомагає краще зрозуміти зазначений період історії методики навчання української мови, витоки сучасних підходів до навчання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Біляєв О. Лінгводидактика рідної мови. Київ, 2005. 180 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards>.
3. Кушнірова Л. Програми і праці з української мови та методики її навчання у 20–30-ті рр. ХХ ст. в оцінці В. Масальського. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 10 (74). С. 13–24.
4. Масальський В. Нариси з історії розвитку методики викладання української та російської мов у загальноосвітніх початкових і середніх школах Української РСР. Київ. 1962. 204 с.